

Experiment myšlenkový

Experiment ve vědě může být charakterizován takto: velice přesně vykonáme cosi za co nejpřesněji stanovených a kdykoliv ověřitelných podmínek, takže víme velice dobře, co jsme udělali, a podnikáme to proto, abychom zjistili, co „to udělalo“. Výsledek pokusu pak interpretujeme tak, aby vliv subjektu (tj. experimentujícího vědce) byl eliminován a abychom si tak umožnili se plně soustředit na tu složku onoho výsledku, kterou můžeme právem připsat na účet zkoumané skutečnosti samotné. Experiment musí být proto uspořádán tak, aby jakoby poskytl zkoumané skutečnosti možnost o sobě něco nového vypovědět, tedy aby se stal jakýmsi jednoduchým „jazykem“, jímž sama skutečnost řekne nebo neřekne „ano“ na naši otázku (ve výjimečných případech může jít o možnost odpovědět „ano“ nebo „ne“). A sem musí filosofie zaměřit svou pozornost: je tento „jazyk“, jímž se příroda vlastně musí k něčemu přiznat a přihlásit, vskutku do té míry neutrální, že neznamená de-formaci oné in-formace, jež byla hledána? Nemůže být takto kladená „otázka“, na kterou příroda skrze experiment dává svou odpověď, v některých ohledech příliš sugestivní, takže přírodě vlastně předřikáváme něco, co po nás musí chtít nechtít opakovat? Pochopitelně to nemusí být a také obvykle není detail, nýbrž něco ode všech detailů značně vzdáleného, abstraktního, k čemu nelze najít jednoduchý a jednoznačný pendant v samotné přírodě (v podobě nějakého „faktu“, nějaké „předmětné danosti“). Tady platí, že pro vědecké poznání je stejně nebo dokonce mnohem víc nebezpečné, pracujeme-li s nedostatečně vyjasněnými pojmy, než pracujeme-li s nedostatečně čistými chemikáliemi (apod.) Tak, jako chemik nebo biolog musí být schopen sám ověřovat čistotu látek, s nimiž pracuje (anebo se musí spolehnout na firmu, která ony látky dodala), musí být s to ověřit přesnou platnost užitých pojmů a celých myšlenkových postupů – anebo se musí spolehnout na příslušného odborníka, který má k takovému ověření dostatečnou kompetenci. Ten se však na podobnou práci nebude vždycky dívat jen jako na cosi pomocného, okrajového a pro něho málo zajímavého, ale někdy v tom může rozpoznat experiment ještě jiného typu, jímž je z docela jiné a nové strany prověřována platnost oněch pojmových struktur a myšlenkových postupů, tedy jako na experiment myšlenkový.

(Písek, 940102-3.)